

Działalność Państwowego Pedagogium we Lwowie (1937–1939)

Słowa kluczowe: kształcenie nauczycieli; okres międzywojenny; Lwów; pedagogium.

Państwowe Pedagogium we Lwowie działało zaledwie dwa lata, gdyż jego rozwój przerwał wybuch II wojny światowej. Placówka ta nie zdążyła dostarczyć kadry nauczycielskiej szkolnictwu lwowskiemu i małopolskiemu, jej utworzenie było jednak ważnym przejawem dążeń polskich pedagogów okresu międzywojennego do zapewnienia wysokiego poziomu przygotowania zawodowego nauczycieli szkół powszechnych.

Pedagogia stanowiły istotne ogniwo w systemie kształcenia nauczycieli w międzywojennej Polsce. Ich koncepcja dojrzywała stopniowo, biorąc początek w projektach reform formułowanych tuż po odzyskaniu niepodległości, krystalizując się w pierwszych tego typu placówkach zorganizowanych w 1928 r. oraz w postanowieniach ustawy szkolnej z 1932 r. Pod koniec okresu międzywojennego w całej Polsce funkcjonowało 11 pedagogiów, działalność większości z nich jak dotąd pozostaje jednak nieznana¹. Stwierdzenie to odnosi się także do

Najwięcej opracowań powstało na temat Pedagogium w Krakowie, głównie w związku z badaniami nad dorobkiem jego założyciela, Henryka Rowida. W roku 2011 wydano monografię pt. *Państwowe Pedagogium i Szkoła Ćwiczeń w Krakowie. Z tradycji kształcenia nauczycieli*, Kraków 2011, w którym zamieszczono kilka artykułów oraz wspomnień na ten temat. Warto zwrócić uwagę na teksty: J.M. Małeckiego, J. Wojniak, *Szkoły ćwiczeń Państwowego Pedagogium i Państwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie*, [w:] *Państwowe...* oraz E. Krochmal-ska-Gawrosińska, *Henryk Rowid – twórca Państwowego Pedagogium w Krakowie*, [w:] *Państwowe...* Ponadto na jego temat pisali: K. Buczek, *Krakowskie pedagogium w latach 1928–1939*, [w:] *Szkoła polska od średniowiecza do XX wieku. Między tradycją a innowacją*, red. I. Szybiak, A. Fijałkowski, J. Kamińska, Warszawa 2010; też, *Nauczyciele krakowskiego Pe-*

pedagogium lwowskiego. Niniejszy artykuł ma na celu wypełnienie tej luki w stanie badań nad szkolnictwem w międzywojennej Polsce. Oparto go na dokumentach archiwalnych, przechowywanych w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie. Jest ich niewiele, nie dają więc pełnego oglądu funkcjonowania placówki i ograniczają możliwości interpretacyjne. Niemniej jednak pozwalają na ukazanie okoliczności powołania zakładu i organizacji jego pracy oraz scharakteryzowanie kadry pedagogicznej.

1. Miejsce pedagogów w systemie kształcenia nauczycieli w Polsce międzywojennej

Okres międzywojenny był czasem gruntownych reform oświatowych w Polsce. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP) stanęło przed trudnym zadaniem stworzenia jednolitego systemu oświatowego z odziedziczonych po zaborcach trzech różnych ustrojów szkolnych. Aby przeprowadzenie koniecznych zmian było możliwe, potrzebna była odpowiednio przygotowana kadra nauczycielska.

Pierwszy dokument regulujący sprawę kształcenia nauczycieli, *Dekret o kształceniu nauczycieli szkół powszechnych w Państwie Polskim*, pochodzi z 1919 r. Zawarte w nim zapisy stanowiły, że podstawowym typem placówki kształcenia kadr dla szkół powszechnych jest 5-letnie seminarium nauczycielskie, oparte na podbudowie 7-klasowej szkoły powszechnej. Projekt ten był przedmiotem dyskusji uczestników tzw. Sejmu Nauczycielskiego w kwietniu 1919 r. Podczas obrad Henryk Rowid wyszedł z propozycją utworzenia dwuletnich szkół pedagogicznych na podbudowie pełnej szkoły średniej ogólnokształcącej. Propozycja ta była *de facto* projektem pedagogiów. Opinię Rowida poparł Juliusz Kleiner, proponując, by owe dwuletnie instytuty pedagogiczne dla absolwentów szkół średnich połączyć z 4-letnim cyklem kształcenia na poziomie gimnazjum niższego i stworzyć na okres przejściowy 6-klasowe seminaria (4 klasy ogólnokształcące i 2 klasy zawodowe pedagogiczne). Uczniowie tego typu seminariów mieli być zrównani w prawach z absolwentami gimnazjów ogólnokształcących i uzyskać dostęp do uniwersytetów. W efekcie uczestnicy zjazdu nauczycielskiego przyjęli projekt utworzenia dwuletnich pedagogiów,

dagogium w latach 1928–1939, [w:] W kręgu dawnych i współczesnych teorii wychowania. Uczeń – szkoła – nauczyciel, red. K. Dormus, R. Ślęczka, Kraków 2012, s. 56–63 oraz R. Ślęczka, Nauczyciele Szkoły Ćwiczeń krakowskiego Pedagogium, „Studia Paedagogica Ignatiana 2016, nr 2. Powstały także dwa artykuły dotyczące pedagogiów w Lublinie i Poznaniu: J. Doroszewski, Państwowe Pedagogium im. Ewarysta Estkowskiego w Lublinie 1928–1945, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1984, nr 2, s. 135–144; J. Hellwig, Działalność Państwowego Pedagogium w Poznaniu (1937–1947), „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1980, nr 1, s. 62–75.

opartych na gimnazjach ogólnokształcących oraz doraźnie, w okresie przejściowym, organizowania sześcioletnich seminariów nauczycielskich na podbudowie 7-klasowych szkół powszechnych².

W praktyce oświatowej w pierwszych latach odrodzonego państwa działały seminaria nauczycielskie oraz preparandy, państwowe i prywatne. Program nauczania dla seminariów opracowano w 1921 r. Różnił się od programu szkół ogólnokształcących przede wszystkim blokiem przedmiotów pedagogicznych oraz związaniem treści nauczania z programem szkoły powszechnej, do którego realizacji seminaria miały przygotowywać. Były one bezpłatne, a nauka trwała co najmniej 5 lat. Dwa ostatnie lata kształcenia były przeznaczone na przygotowanie praktyczne, które prowadzono w przyseminaryjnych szkołach ćwiczeń. Ukończenie seminarium nie dawało prawa do podjęcia studiów wyższych. Miało ono charakter szkoły średniej zawodowej. Z kolei preparandy były dwuletnimi szkołami koedukacyjnymi dla młodzieży w wieku od 12 do 15 lat, przygotowującymi do nauki w seminarium nauczycielskim. Przyjmowano do nich młodzież z ukończoną co najmniej IV klasą szkoły powszechnej. Rekrutowały one młodzież ze wsi i niewielkich miasteczek, dysponowały własnymi internatami. W całej Polsce w latach 1921–1926 działało kilkadziesiąt tego typu placówek³.

5-letnie seminaria nauczycielskie okrzepły wraz z wydaniem w 1926 r. nowego programu nauczania. Przyjmowano do nich młodzież co najmniej 14-letnią, która zdała egzamin wstępny z zakresu programu VII klas szkoły powszechnej. W programie nauczania większą uwagę zwrócono na wykształcenie ogólne i kwestie wychowawcze. Ich działalność była krytykowana, przyjmowały bowiem młodzież jeszcze niegotową do podjęcia decyzji o dalszych losach zawodowych, ponadto nie zrealizowano postulatu, by kadra seminariów miała wykształcenie uniwersyteckie. Czynniki te przekładały się na słaby poziom kształcenia i konieczność dalszych reform.

W systemie kształcenia nauczycieli dużą rolę odgrywały kursy przysposabiające do zawodu lub doskonalące pracujących już nauczycieli. Najwyższy prestiż miały otwarte w 1923 r. przez MWRiOP Państwowe Wyższe Kursy Nauczycielskie. Przygotowywały one do zawodu nauczycieli szkół powszechnych, dawały jednak szersze kwalifikacje niż seminaria nauczycielskie. Przyjmowano do nich uczniów po maturze i z co najmniej 3-letnią praktyką w zawodzie. Wedle założeń ministerstwa, kurs doskonił zawodowo wykwalifikowanych już nauczycieli.

J. Kulpa, *Kształcenie nauczycieli szkół powszechnych w Polsce w latach 1918–1939*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1963, s. 93–95; S. Mauersberg, *Sejm Nauczycielski (14–17 kwietnia 1919 r.)*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1980, t. XXIII, s. 150; J. Doroszewski, *Życie organizacyjne młodzieży w seminariach nauczycielskich w Polsce w latach 1918–1937*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2002, nr 1–2, s. 71–91.

M. Pyter, *Prawne zasady kształcenia nauczycieli szkół powszechnych w okresie II RP. Zagadnienia wybrane*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016, t. XXV, nr 2, s. 789–792.

Na zjeździe Sekcji Kształcenia Nauczycieli Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych w styczniu 1928 r. powrócono do postulatu organizacji co najmniej dwuletnich studiów pedagogicznych dla absolwentów szkół średnich ogólnokształcących w tzw. pedagogiach. Obecny na zjeździe przedstawiciel MWRiOP Władysław Radwan poinformował, że ze względu na ograniczone środki finansowe realizacja tego zadania będzie możliwa najwcześniej za dekadę⁴. Determinacja osób zaangażowanych w kształcenie nauczycieli sprawiła jednak, że stało się inaczej.

Jeszcze w tym samym 1928 r. powstały pierwsze w Polsce pedagogia w Krakowie, Warszawie i Lublinie. Podstawy ich funkcjonowania określał *Statut państwowych pedagogiów* z 28 lipca 1928 r. Naszkicowano w nim jedynie ramy programowe i organizacyjne, dając wiele swobody tworzącym pedagogiom. Zdaniem Henryka Rowida, owa swoboda wskazywała, że pedagogia traktowana jak szkołę wyższą. Nieprzypadkowo powstały one w miastach akademickich, które dostarczały sił naukowo-dydaktycznych. Brak sztywnych ram programowych dawał także możliwość modyfikowania planów i programów nauczania w miarę rozwoju dyscyplin naukowych i potrzeb szkoły powszechnej oraz zmian kadrowych w pedagogium⁵. Ich zadaniem, podobnie jak seminariów, było kształcenie nauczycieli szkół powszechnych, w odróżnieniu jednak od nich były szkołami 2-letnimi dla słuchaczy z wykształceniem średnim ogólnokształcącym (po maturze)⁶. Ta nowa forma oświatowa stanowiła więc ważny wyłom w systemie kształcenia nauczycieli w Polsce. Po raz pierwszy przyszli nauczyciele szkół powszechnych uzyskali możliwość uzyskania wyższego wykształcenia zawodowego.

W planie kształcenia pedagogium przewidywano 4 grupy przedmiotów: pedagogiczne z naukami pomocniczymi, metodykę nauczania początkowego i praktykę pedagogiczną, przedmioty artystyczno-techniczne i przedmioty naukowe⁷.

Tabela 1. Plan zajęć w pedagogium w 1928 r.

Przedmioty	Rok I		Rok II	
	sem. I	sem. II	sem. I	sem. II
Wstęp do filozofii z uwzględnieniem wybranych zagadnień z etyki i socjologii	4	4	—	—
Nauki pedagogiczne:				
Psychologia pedagogiczna	4	2	2	2
Historia wychowania	—	3	2	—

⁴ J. Kulpa, dz. cyt., s. 96–99.

⁵ Podaję za: K. Buczek, *Nauczyciele...*, s. 57.

⁶ R. Stankiewicz, *Pedagogium*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI w.*, red. T. Pilech, t. IV, P, Warszawa 2005, s. 296–299.

⁷ J. Kulpa, dz. cyt., s. 99.

Tabela 1. Plan zajęć w pedagogium w 1928 r. (cd.)

Przedmioty	Rok I		Rok II	
	sem. I	sem. II	sem. I	sem. II
Pedagogika ogólna	—	—	4	4
Higiena	2	2	—	—
Metodyka element. nauczania i praktyka pedagogiczna	6	6	6	6
Przedmiot naukowy	6	6	6	6
Przedmioty artystyczno-techniczne:				
Rysunki i roboty ręczne	4	4	4	4
Śpiew	2	2	2	2
Ćwiczenia cielesne	2	2	2	2

Źródło: J. Kulpa, dz. cyt., s. 100.

Program nauczania poszczególnych przedmiotów pedagogia mogły opracowywać samodzielnie, przedkładając do akceptacji ministerstwu. Praktyka pedagogiczna odbywała się w tzw. szkołach ćwiczeń. Polegała ona na hospitowaniu oraz prowadzeniu zajęć jednogodzinnych i całodziennych, zwiedzaniu innych szkół powszechnych i instytucji oświatowych. Na pierwszym roku praktykę odbywano w klasach I–IV, a na drugim w klasach V–VII szkoły powszechnej. Ćwiczenia miały charakter laboratoryjny i referatowo-dyskusyjny⁸.

Jako pierwsze w 1928 r. powstało Państwowe Pedagogium w Krakowie na bazie Kursów Pedagogicznych i Państwowego Kursu Nauczycielskiego, które prowadził Henryk Rowid. Traktowano je jak szkołę eksperymentalną. Celem pedagogium było „uzupełnienie i pogłębienie wykształcenia ogólnego kandydatów z zakresu szkoły średniej ogólnokształcącej, wyposażenie w wiadomości i umiejętności w zakresie pedagogiki, teoretyczne i praktyczne kształcenie pedagogiczne kandydatów na nauczycieli czynnych”⁹. Prowadzono w nim dwuletni kurs dla kandydatów na nauczycieli po VI klasach szkoły średniej (pierwszy rok obejmował przedmioty ogólnokształcące, drugi – zawodowe), kursy roczne dla absolwentów szkół średnich ogólnokształcących oraz roczne kursy dla studentów filozofii oraz pracujących już w zawodzie nauczycieli.

Plan nauki na pierwszym roku kursu dwuletniego obejmował takie przedmioty, jak: religia, język polski i literatura, język obcy, historia, nauka o Polsce współczesnej z nauką obywatelską, geografia, nauki przyrodnicze, psychologia i logika, matematyka, rysunki i kaligrafia, roboty ręczne, śpiew i muzyka, gry i zabawy gimnastyczne. Drugi rok owego kursu, a także kurs jednoroczny, tworzyły zajęcia z psychologii dziecka, pedagogiki i dydaktyki ogólnej, historii pe-

⁸ Tamże, s. 102–103.

⁹ E. Krochmalska-Gawrońska, dz. cyt., s. 17–18.

dagogiki, organizacji szkolnictwa i ustawodawstwa szkolnego, higieny, metodyki nauczania w szkole powszechnej wraz z ćwiczeniami praktycznymi, rysunku i kaligrafii, robót ręcznych, muzyki i śpiewu, gier i zabaw gimnastycznych¹⁰. Wymiar godzinowy przedmiotów teoretycznych nieznacznie przeważał nad praktyką pedagogiczną. Praktyka polegała na hospitowaniu zajęć w szkole ćwiczeń lub innych szkołach powszechnych, całodzienną praktyce w szkole powszechnej, prowadzeniu wycieczek i organizacji gier i zabaw, tygodniowej praktyce w środowisku rodzinnym słuchacza. Ponadto słuchacze obserwowali pracę przedszkoli, szkół specjalnych, świetlic i szkół wiejskich niższego szczebla organizacyjnego¹¹.

Pedagogium nie miało własnego budynku, korzystano z pomieszczeń wynajmowanych w Państwowym Seminarium Nauczycielskim Męskim w Krakowie. Przy pedagogium w latach 1928–1930 urządzono 4-letnią koedukacyjną szkołę ćwiczeń, po czym rolę tę doraźnie pełniła Szkoła Powszechna im. św. Jadwigi. Z uwagi jednak na dużą liczbę studentów studium (90) szkoła ta była za mała dla potrzeb praktyki pedagogicznej. Pedagogium nie mogło urządzić sal i gabinetów przedmiotowych, sali rysunkowej i gabinetu rysunku, gdzie przechowywano by prace i pomoce dydaktyczne. Brakowało też funduszy na zakup pomocy dydaktycznych. W wynajmowanych pomieszczeniach nie było wolnego miejsca, nie archiwizowano więc prac absolwentów, które mogły być zapleczem naukowym dla kolejnych roczników. Własną 6-klasową szkołę ćwiczeń pedagogium uzyskało dopiero po likwidacji męskiego seminarium nauczycielskiego w 1935 r.¹²

Pedagogium w Krakowie nie miało także internatu, co stanowiło duży problem z uwagi na to, że 80% uczniów pochodziło spoza miasta. Słuchacze korzystali głównie z bursy seminarium nauczycielskiego przy ul. Karmelickiej 41. Większość absolwentów podejmowała pracę w szkolnictwie, część zaś kontynuowała naukę na Uniwersytecie Jagiellońskim. Statystyki pedagogium wykazały 884 absolwentów w latach 1928–1939¹³.

Mocną stroną uczelni była starannie dobrana kadra pedagogiczna, wywodząca się z pracowników Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz krakowskich szkół średnich. Wśród nich znaleźli się m.in.: Jan Hulewicz, Zenon Klemensiewicz, Ludwik Chmaj, Wanda Bobkowska, Henryk Barycz, Henryk Rowid, Józef Pieter, Władysław Limanowski, Władysław Czapliński, Henryk Policht oraz Stanisław Skrzyszewski¹⁴.

Kolejne utworzone w 1928 r. pedagogium w Lublinie również zmagало się problemami lokalowymi. Przyjęło ono imię znanego organizatora szkolnictwa polskiego w zaborze pruskim Ewarysta Estkowskiego. W pierwszym roku ist-

¹⁰ Tamże, s. 18.

¹¹ J.M. Małecki, J. Wojniak, dz. cyt., s. 41–48; K. Buczek, dz. cyt., s. 56–63.

¹² A. Boguszeńska, dz. cyt., s. 195; R. Ślęcka, dz. cyt., s. 211–226.

¹³ W. Chmielewski, *Stanisław Antoni Skrzyszewski jako nauczyciel Państwowego Pedagogium w Krakowie*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2011, t. 48, s. 15.

¹⁴ Tamże, s. 16; K. Buczek, *Nauczyciele...*, s. 59–62.

nienia korzystało z sali w Prywatnym Gimnazjum Władysława Kunickiego oraz z pracowni, biblioteki i sali gimnastycznej seminariów nauczycielskich, męskiego i żeńskiego w Lublinie. W drugim roku istnienia, co prawda, zyskało ono własny lokal, jednak nie spełniał on wymagań przewidywanych dla placówek oświatowych. Brakowało sali gimnastycznej, sali śpiewu, gabinetu lekarskiego i internatu. Pedagogium nie miało też własnej szkoły ćwiczeń, praktyki i hospitable odbywano w szkole powszechnej wskazanej przez Kuratorium Lubelskiego Okręgu Szkolnego¹⁵.

Ośrodek lubelski prowadził Wiktor Helman. Kadre pedagogiczną tworzyli wykładowcy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, m.in. Henryk Żywczyński (historia filozofii), Zygmunt Kukulski (historia wychowania i pedagogika ogólna), Stanisław Szober (język polski) i Leon Białkowski (historia)¹⁶. W latach 1930–1938 lubelskie pedagogium przygotowało do zawodu 269 nauczycieli¹⁷.

Z kolei Pedagogium w Warszawie powstało z Wyższych Kursów Nauczycielskich im. Wacława Nałkowskiego. Kursy istniały od 1917 r., a w 1928 r. przekształcono je we wspomniane pedagogium, którym od 1930 r. kierował Władysław Spasowski (1877–1941). Jak dotąd nie powstało opracowanie charakteryzujące jego działalność.

2. Powstanie Państwowego Pedagogium we Lwowie

Do powołania pedagogium lwowskiego przyczyniła się ustawa szkolna z roku 1932 r., nazywana Jędrzejewiczowską. Jej głównym zadaniem było dokonanie procesu unifikacji szkolnictwa odziedziczonego po zaborcach. Reforma wprowadziła gruntowne zmiany w systemie kształcenia nauczycieli. Przede wszystkim zlikwidowano 5-letnie seminaria nauczycielskie, wprowadzając w ich miejsce dwie drogi kształcenia nauczycieli szkół powszechnych: 3-letnie licea pedagogiczne oraz 2-letnie pedagogia¹⁸. Pedagogia miały przygotowywać nauczycieli klas wyższych szkoły powszechnej, podczas gdy licea – nauczycieli klas niższych. Wraz ze szkołą ćwiczeń oraz internatem miały one tworzyć zespół placówek przygotowania pedagogicznego. Zarówno licea, jak i pedagogia podnosiły rangę nauczycieli szkół powszechnych, rozszerzając kształcenie ogólne oraz przygotowanie specjalnościowe: społeczno-obywatelskie, pedagogiczne i zawodowe, dzięki rozwiniętym praktykom pedagogicznym¹⁹.

¹⁵ A. Boguszewska, dz. cyt., s. 195–196.

¹⁶ J. Doroszewski, *Państwowe Pedagogium...*, s. 137.

¹⁷ Tamże, s. 141.

¹⁸ W. Garbowska, *Jędrzejewiczowska ustawa szkolna z 1932 roku*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1969, t. 12, s. 129.

¹⁹ S. Majewski, *Organizacja i potrzeby szkolnictwa II Rzeczypospolitej w okresie pokryzysowym, 1936–1939*, [w:] *Z dziejów oświaty na ziemiach polskich w XIX i XX wieku. Studia i szkice*, red. M. Pękowska, Kielce 2007, s. 269.

Reforma wytrącała z rąk główny argument podnoszony przez przeciwników seminariów, iż podejmujący w nich naukę kandydaci do zawodu nauczycielskiego nie są w pełni świadomi wyboru zawodowego. Licea przyjmowały kandydatów po VI klasach szkoły powszechnej i 4-letnim gimnazjum. Byli to zatem 17-latkowie, a nie, jak w przypadku seminariów, 14-latkowie. Z kolei pedagogia miały przyjmować absolwentów 2-letnich liceów, po maturze, ludzi już dorosłych.

Do wykonania postanowień ustawy Jędrzejewiczowskiej z 1932 r. w zakresie reorganizacji systemu kształcenia nauczycieli Ministerstwo Wyznań i Oświecenia Publicznego w Warszawie przystąpiło w roku 1936, przygotowując się do przyjęcia do liceów pierwszych absolwentów zreformowanych 4-letnich gimnazjów. Wydano wówczas *Okólnik nr 32 z 28 marca 1936 r. w sprawie likwidacji seminariów nauczycielskich*, który stanowił, że w roku szkolnym 1936/1937 należy zamknąć istniejące seminaria i poczynić starania w kierunku organizacji liceów pedagogicznych w roku szkolnym 1937/1938. Zakładano, że budynki dotychczasowych seminariów wraz z ich wyposażeniem będą podstawą dla przyszłych liceów²⁰. Oprócz liceów w całym kraju w roku szkolnym 1937/1938 powstało 8 pedagogiów – we Lwowie, Łodzi, Katowicach, Kielcach, Poznaniu, Płocku, Toruniu i Wilnie. Jeśli chodzi o Lwów, jego założenie było ściśle związane z powołanymi wówczas liceami pedagogicznymi.

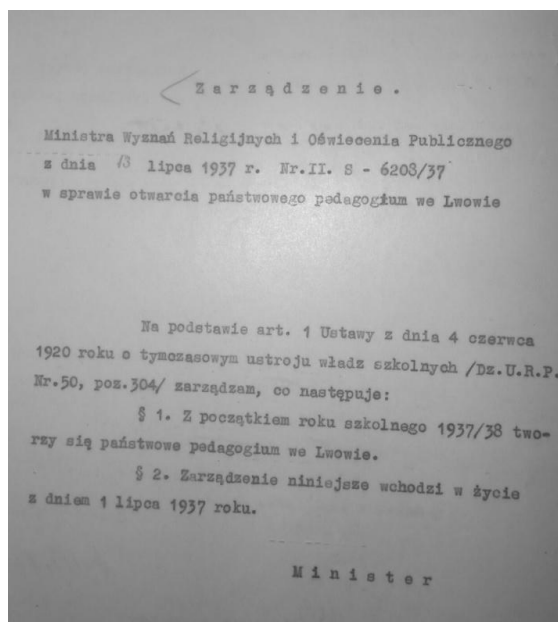
22 czerwca 1937 r. MWiOP wyraziło zgodę na uruchomienie we Lwowie dwóch liceów pedagogicznych – męskiego i żeńskiego. By zapewnić możliwość zdobycia kwalifikacji nauczycielskich szerszej grupie osób, w tym już pracującym w szkolnictwie, lecz bez odpowiednich kwalifikacji, absolwentom 7-klasowych gimnazjów czy studentom, którzy z różnych przyczyn nie ukończyli studiów lub też łączyli studia z przygotowaniem do zawodu nauczycielskiego, 13 lipca 1937 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zadecydowało o powołaniu Państwowego Pedagogium we Lwowie.

Pedagogium ulokowano w gmachu byłego Państwowego Seminarium Nauczycielskiego im. Adama Asnyka przy ul. Sakramentek 7 (dziś ul. Tuhan-Baranowskiego), założonego w 1871 r.

Wraz z nim z budynku korzystało II Liceum Pedagogiczne we Lwowie. Obie placówki miały wspólną dyrekcję, pozostając pod kierownictwem dra Franciszka Gucwy (1892–1945). Był on doświadczonym lwowskim pedagogiem, wieloletnim dyrektorem zlikwidowanego seminarium nauczycielskiego. Tytuł doktora uzyskał na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zajmował się historią literatury, w byłym seminarium prowadził zajęcia języka polskiego i literatury²¹.

²⁰ Centralny Derżawnyj Istorycznyj Archiw Ukrainy u Lwovi [dalej: CDIAUL], fond 179 (Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego), opis 3, sygn. 8, k. 11; *Okólnik nr 32 z 28 marca 1936 r. w sprawie likwidacji seminariów nauczycielskich*.

²¹ CDIAUL 179, 3, sygn. 1510, k. 16. W czasie okupacji prowadził tajne kształcenie nauczycieli. W. Hahn, *Gucwa Franciszek*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. IX, Wrocław – Warszawa – Kraków 1960–1961, s. 135–136.

Fot. 1. Decyzja MWRiOP zatwierdzająca powstanie Państwowego Pedagogium we Lwowie

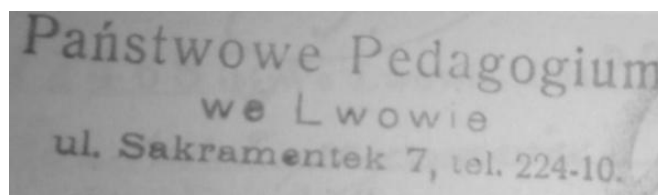
Źródło: CDIAUL 179, 3, sygn. 1510, k. 2 verso.

Fot. 2. Budynek pedagogium – dziś siedziba Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu im. Iwana Franki we Lwowie (lipiec 2017)

Źródło: archiwum prywatne autora.

Do lwowskiego pedagogium przyjmowano uczniów bez różnicy wyznania. Kandydaci wnosili podania do Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego, dołączając metrykę chrztu, świadectwo dojrzałości, świadectwo obywatelstwa polskiego i lekarskie, książeczkę moralności i wojskową oraz życiorys. W pierwszym roku działalności większość słuchaczy była wyznania rzymskokatolickiego – 94, tylko 10 było grekokatolikami²². Nie odnotowano żadnego ucznia Żyda, choć mniejszość ta stanowiła około 30% mieszkańców ówczesnego Lwowa.

Fot. 3. Pieczęć pedagogium

Źródło: CDIAUL 179, 3, 1510, *passim*.

Pierwsze dwa lata funkcjonowania pedagogium upłynęły na pracach organizacyjnych. Podstawowym problemem nowej placówki oświatowej były trudne warunki lokalowe, panujące w gmachu na ul. Sakramentek 7. Z tego względu władze miasta podjęły decyzję o budowie nowego budynku szkolnego, który mieściłby nie tylko pedagogium, ale i I Liceum Pedagogiczne. W tym celu zakupiono plac przy ul. Dwernickiego 15 i w ciągu roku wybudowany nowy gmach szkolny²³. Przeprowadzka pedagogium z ul. Sakramentek na ul. Dwernickiego nastąpiła przed rozpoczęciem roku szkolnego 1938/1939. Pedagogium wraz przestronnymi pomieszczeniami zyskało perspektywy rozwoju organizacyjnego. Miało jednak mało pomocy dydaktycznych. Z trudem urządzono pracownie fizyko-chemiczną, biologiczną i do zajęć praktycznych, pozostałe zaś czekały na odpowiednie dotacje.

3. Organizacja procesu dydaktyczno-wychowawczego

W pedagogium lwowskim utworzono trzy wydziały: humanistyczny, fizyczno-matematyczny oraz przyrodniczo-geograficzny. Każdy z nich zapewniał specjalizację w prowadzeniu nie jednego przedmiotu, jak to było w pedagogiach tworzonych w 1928 r., lecz w grupie przedmiotów występujących w planach nauczania klas wyższych szkoły powszechnej. Program kształcenia obejmował takie przedmioty, jak: filozofia, socjologia, psychologia, język polski, literatura polska, język i literatura ukraińska, praktyka pedagogiczna, higiena szkolna, hi-

²² CDIAUL 179, 3, sygn. 1511, k. 25.

²³ CDIAUL 179, 3, sygn. 1520, k. 1–48.

historia, matematyka, fizyka, geografia i biologia, rysunki, roboty ręczne, śpiew oraz wychowanie fizyczne²⁴.

W pierwszym roku funkcjonowania pedagogium utworzyły się cztery grupy specjalizacyjne: jedna humanistyczna, jedna matematyczno-fizyczna i dwie geograficzno-przyrodnicze. Opiekę wychowawczą sprawowali w grupie A (humanistycznej) – Edmund Rohman, w grupie B (matematyczno-fizycznej) – Józef Lubczyński, w grupie C (geograficzno-przyrodniczej) – Adam Zaczek, a w grupie D (także geograficzno-przyrodniczej) – Piotr Dąbrowski²⁵. W zajęciach uczestniczyły w sumie 104 osoby.

Pierwszy semestr zajęć poświęcono na wykłady. Były one wspólne dla wszystkich uczniów. Następnie grupy A, B, C, D odbywały osobno ćwiczenia z przedmiotów, zgodnie ze specjalnością. Zajęcia praktyczne z zakresu robót ręcznych dotyczyły prac w dziale papierowym, kartoniarskim i tekturowym. Ponieważ pedagogium nie miało własnego warsztatu, niezbędnego do prowadzenie tego rodzaju zajęć, korzystało z gościnności X Gimnazjum im. Henryka Sienkiewicza, które udostępniło mu swoją pracownię. Znajdowało się ono przy ul. Ochronek 4. W zaleceniach wizytacyjnych inspektora szkolnego w roku 1938 pojawił się zapis o konieczności zorganizowania warsztatu pracy na miejscu²⁶.

Kadrę pedagogiczną tworzyli doświadczeni nauczyciele zlikwidowanego seminarium nauczycielskiego, szkół średnich ogólnokształcących, a także wykładowcy Uniwersytetu Jana Kazimierza. Większość grona pedagogicznego łączyła obowiązki nauczyciela w utworzonych liceach pedagogicznych oraz w pedagogium. Pracę w pedagogium i w I Liceum Pedagogicznym godzili: Józef Lubczyński (praktyka pedagogiczna), Antoni Rzepka (wychowanie fizyczne), dr Mieczysław Siłka (higiena szkolna), mgr Adam Zaczek (język polski) oraz Władysław Zgoda-Zgodziński (zajęcia praktyczne). W II liceum i pedagogium pracowali jednocześnie R. Cegielski (fizyka), J. Chudzikowska (rysunki) oraz Czesław Koziatowski (chór i śpiew).

Pedagogium wspomagali także wykładowcy gimnazjów: dr Konstanty Kisielewski z Gimnazjum im. A. Asnyka (język i literatura ukraińska) i dr Edmund Rohman z XI Gimnazjum (filozofia, socjologia, historia wychowania). Kilku

²⁴ CDIAUL 179, 3, sygn. 1510, k. 17. Organizacja procesu dydaktycznego w pedagogium była zatem nieco odmienna od ministerialnych zaleceń. Jan Kulpa pisze, iż pedagogium miało oferować cztery grupy przedmiotów kształcenia kierunkowego, przygotowując do kształcenia. Pierwszą stanowił blok przedmiotów humanistycznych – obejmujący język polski z literaturą i język obcy z literaturą oraz język polski z literaturą i dykcją, historię Polski i historię powszechną. Drugi blok to przedmioty geograficzno-przyrodnicze (geografia, przyroda, biologia, fizyka oraz chemia z mineralogią). Trzecia specjalność miała charakter matematyczno-fizyczny (łącznie z chemią), a czwarta grupa przedmiotowa – nosiła nazwę robót ręcznych i rysunków, ewentualnie gospodarstwa domowego (rysunek z planimetrią i stereometrią, roboty ręczne, rysunek i roboty ręczne kobiece; roboty ręczne kobiece i gospodarstwo domowe). J. Kulpa, *Kształcenie nauczycieli...*, s. 297.

²⁵ CDIAUL 179, 3, sygn. 1511, k. 24.

²⁶ Tamże, k. 29.

z nich pracowało w gimnazjach, a także na uniwersytecie, na przykład dr Jan Noskiewicz – docent na Uniwersytecie Jana Kazimierza i profesor w II Gimnazjum (biologia), dr Bronisław Włodarski – docent na Uniwersytecie Jana Kazimierza i profesor w VI Gimnazjum (historia).

Nauczycielami lwowskiego pedagogium byli również inni wykładowcy uniwersyteccy. Pracowali w nim: dr Julian Czyżewski – docent na Uniwersytecie Jana Kazimierza (geografia), dr Stefan Drzewicki – asystent na Uniwersytecie Jana Kazimierza (biologia wychowawcza), dr Władysław Florian – asystent na Uniwersytecie Jana Kazimierza (literatura polska) oraz dr Stanisław Ruziewicz z Akademii Handlu Zagranicznego (matematyka). Psychologii i praktyki pedagogicznej uczył dr Piotr Dąbrowski, nauczyciel w jednej ze szkół powszechnych we Lwowie (psychologia).

Kadra pedagogiczna stanowiła dobrze zbilansowany zespół teoretyków i praktyków, mających doświadczenie w kształceniu kadr nauczycielskich (byli pracownicy seminarium nauczycielskiego), gimnazjalistów (nauczyciele gimnazjalni) oraz studentów (wykładowcy uniwersyteccy). Warto zwrócić uwagę, że większość z nich posiadała tytuł doktora. Dobór pracowników pedagogium zapewniał wysoką jakość kształcenia teoretycznego i praktycznego przyszłych adeptów zawodu nauczycielskiego.

Niestety, nieznane jest pochodzenie społeczne słuchaczy pedagogium, ich wykształcenie oraz wiek. Można jednak stwierdzić, że to pedagogium, podobnie jak inne, utworzone na mocy reformy Jędrzejewiczowskiej, nie miało możliwości pełnego rozwinięcia programu kształcenia zgodnie z postanowieniami ustawy. Pierwsi absolwenci dwuletnich liceów, spośród których mieli się rekrutować słuchacze pedagogium, pojawili się dopiero w czerwcu 1939 r. Najprawdopodobniej pedagogium przyjmowało, zgodnie ze statutem pedagogium z roku 1928, pracujących lub bezrobotnych nauczycieli, studentów wydziału filozoficznego oraz absolwentów gimnazjów sprzed reformy.

Pedagogium nie miało własnej szkoły ćwiczeń. Przed przeprowadzką na ul. Dwernickiego korzystano ze szkoły ćwiczeń I liceum, znajdującej się przy ul. Sakramentek. Z trudem organizowano praktyki ciągłe studentów. Przeprowadzano je w różnych szkołach powszechnych Lwowa, w szkole ćwiczeń I liceum pedagogicznego, a także w szkołach powszechnych, w miejscu zamieszkania słuchaczy. Praktyki polegały na hospitowaniu zajęć doświadczonych nauczycieli oraz na ich samodzielnym prowadzeniu.

Problemy pedagogium w zakresie organizacji praktyk zwróciły uwagę władz Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego. Aby zwiększyć możliwości uzyskania odpowiedniego przygotowania praktycznego przez uczniów pedagogium, kuratorium poinstruowało, poprzez inspektorów szkolnych, szkoły powszechne, by stworzyły możliwości odbycia praktyki uczniom lwowskiego pedagogium²⁷.

Po odbyciu praktyki ciągłej w miejscu zamieszkania słuchacz uzyskiwał zaświadczenie ze szkoły, w której odbył praktykę. Zawierało ono informacje o terminie i wymiarze godzinowym praktyk, wymiarze godzin hospitowanych oraz przeprowadzonych samodzielnie, ich tematyce, a także opinię kierownika szkoły o przydatności praktykanta do zawodu nauczycielskiego. Z przeglądu zachowanych w archiwum zaświadczeń wynika, że dołączano do nich także, choć nie we wszystkich przypadkach, ogólny wynik praktyki (na przykład bardzo dobry, dobry). Nie był to jednak warunek ich zaliczenia²⁸.

Wyniki klasyfikacji studentów pierwszego roku przekonują, że poziom wymagań wobec uczniów był umiarkowany, a efektywność pracy dydaktycznej zadowalająca. Na 104 słuchaczy – oddział A liczył 27, B – 26, C – 24, a D – 27 osób – odsiew szkolny był na poziomie co najmniej 7% (20 osób skierowano na egzamin poprawkowy, nie znamy jego wyników)²⁹.

Problemem pedagogium był brak własnej bursy. Był on dotkliwy, ponieważ większość jego uczniów pochodziło spoza Lwowa. Wiadomo, że część mieszkała w Internacie im. Grzegorza Piramowicza przy ul. 29 listopada. W roku 1937–1938 z jego gościnności korzystało w sumie 50 słuchaczy, kolejnych 12 dojeżdżało codziennie na zajęcia, a pozostali przebywali u rodziców, krewnych lub na stacjach w mieście³⁰.

Na terenie pedagogium prowadzono działalność pomocową i samorządową. Zorganizowano samopomoc uczniowską – jej przewodniczącym był Tadeusz Panasiewicz. W roku szkolnym 1937–1938 samorząd urządził trzy zabawy okolicznościowe, dochód z nich przeznaczono na stworzenie kasy pożyczkowej dla biednych słuchaczy. Uroczystości państwowe, takie jak: obchody rocznic uchwalenia Konstytucji 3 maja, odzyskania przez Polskę niepodległości, imienin prezydenta Ignacego Mościckiego, a także śmierci marszałka Józefa Piłsudskiego i szkolne, jak rozpoczęcie i zakończenie roku szkolnego, organizowano wspólnie z uczniami I liceum³¹.

Pedagogium podlegało nadzorowi pedagogicznemu Okręgu Szkolnego Lwowskiego. Wizytowali je inspektorzy szkolni Tadeusz Kupczyński oraz Mieczysław Ziemnowicz³². W pierwszym roku funkcjonowania szkoła była też wizytowana przez przedstawicieli MWRiOP, w tym wiceministra Jerzego Ferec-Błęszyńskiego (1888–1946) oraz inspektora Zygmunta Szulczyńskiego (1897–1967). W sprawozdaniach wizytacyjnych działania dydaktyczno-wychowawcze

²⁹ CDIAUL 179, 3, sygn. 1511, k. 53–61

³⁰ Tamże, k. 25.

Tamże, k. 26.

³² Tamże, k. 26.

Doc. dr Mieczysław Ziemnowicz (1882–1971), pedagog, naczelnik Wydziału Kuratorium OSL, od 1936 r. dyrektor Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika we Lwowie, otrzymał wtedy też prawo *veniam legendi* z zakresie pedagogiki na UJK. *Sprawozdanie Studium Pracy Społecznej we Lwowie za rok szkolny 1935/36*, [Lwów 1936], s. 12, 15.

szkoły oceniano pozytywnie, w zaleceniach zwracano uwagę na brak własnego budynku, bursy i małą liczbę pomocy naukowych³³.

Podsumowanie

Pedagogium było nową formą kształcenia nauczycieli w okresie międzywojennym. Jego powstanie wiązało się z postulatem wyposażenia nauczycieli szkół powszechnych nie tylko w umiejętność skutecznego przekazywania uczniom treści podręcznikowych, ale i w głębszą wiedzę ogólnokształcącą dzięki kształceniu na poziomie wyższym oraz z postulatem przyjmowania do zawodu nauczyciela kandydatów świadomych swego wyboru drogi zawodowej, o już ukształtowanej osobowości. W roku 1928 powstały trzy pierwsze tego typu placówki. Impuls do dalszego ich rozwoju dała ustawa Jędrzejewiczowska z 1932 r., likwidująca seminaria nauczycielskie, a w ich miejsce powołująca trzyletnie licea pedagogiczne i dwuletnie pedagogia.

Utworzone w 1937 r. pedagogium lwowskie odpowiednie warunki lokalowe zyskało w drugim roku funkcjonowania i wówczas rozwinęło swą działalność. Zapewniało ono wysoki poziom przygotowania zawodowego dzięki doświadczonej kadrze pedagogicznej, której *gros* stanowili pracownicy Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie.

Pedagogium funkcjonowało zbyt krótko, by dokonać jego oceny. Z powodu wybuchu wojny, w zasadzie nie mogło zrealizować postanowień ustawy z 1932 r., zgodnie z którą miało kształcić kandydatów na nauczycieli posiadających maturę uzyskaną w dwuletnim liceum. Program jego kształcenia odpowiadał planom nauczania zreformowanej szkoły powszechnej, lecz przyjmowało ono kandydatów do zawodu nauczycielskiego na zasadach podobnych do pedagogiów utworzonych w 1928 r. Jego funkcjonowanie było splecione z powołanymi w tym samym czasie I i II Liceum Pedagogicznym we Lwowie. Być może badania poświęcone działalności owych placówek rzucą nowe światło na scharakteryzowane w niniejszym artykule pedagogium³⁴.

Bibliografia

Buczek K., *Krakowskie pedagogium w latach 1928–1939*, [w:] *Szkoła polska od średniowiecza do XX wieku. Między tradycją a innowacją*, red. I. Szybiak,

³³ CDIAUL 179, 3, sygn. 1511, k. 27–28.

³⁴ Warto zwrócić uwagę, że absolwenci pedagogium mieli trudne warunki startu zawodowego. Przed wybuchem wojny wśród nauczycieli panowało duże bezrobocie. Statystyki z roku 1938 wykazały w całej Polsce 6425 osób ubiegających się o posady w szkołach powszechnych. S. Majewski, dz. cyt., s. 277.

- A. Fijałkowski, J. Kamińska, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010.
- Buczek K., *Nauczyciele krakowskiego Pedagogium w latach 1928–1939*, [w:] *W kręgu dawnych i współczesnych teorii wychowania. Uczeń – szkoła – nauczyciel*, red. K. Dormus, R. Ślęczka, Wydawnictwo – Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków 2012.
- Boguszewska A., *Pracownie i gabinety rysunkowe w polskich seminariach nauczycielskich oraz pedagogiach w okresie międzywojennym*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2003, nr 3–4.
- Centralny Derżawnyj Istorycznyj Archiw Ukrainy u Lwowi, zespół 179, opis 3, sygn. 8; 1510; 1511; 1520.
- Chmielewski W., *Stanisław Antoni Skrzyszewski jako nauczyciel Państwowego Pedagogium w Krakowie*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2011, t. 48.
- Doroszewski J., *Państwowe Pedagogium im. Ewarysta Estkowskiego w Lublinie 1928–1945*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1984, nr 2.
- Doroszewski J., *Życie organizacyjne młodzieży w seminariach nauczycielskich w Polsce w latach 1918–1937*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2002, nr 1–2.
- Garbowska W., *Jędrzejewiczowska ustawa szkolna z 1932 roku*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1969, t. 12.
- Hahn W., *Gucwa Franciszek*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. IX, Polska Akademia Umiejętności, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1960–1961.
- Hellwig J., *Działalność Państwowego Pedagogium w Poznaniu (1937–1947)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1980, nr 1.
- Krochmalska-Gawrosińska E., *Henryk Rowid- twórca Państwowego Pedagogium w Krakowie*, [w:] *Państwowe Pedagogium i Szkoła Ćwiczeń w Krakowie. Z tradycji kształcenia nauczycieli*, Wydawnictwo Naukowe UP w Krakowie, Kraków 2011.
- Kulpa J., *Kształcenie nauczycieli szkół powszechnych w Polsce w latach 1918–1939*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 1963.
- Majewski S., *Organizacja i potrzeby szkolnictwa II Rzeczypospolitej w okresie pokryzysowym, 1936–1939*, [w:] *Z dziejów oświaty na ziemiach polskich w XIX i XX wieku. Studia i szkice*, red. M. Pękowska, Wyd. Wszechnicy Świętokrzyskiej, Kielce 2007.
- Małecki J.M., Wojniak J., *Szkoły ćwiczeń Państwowego Pedagogium i Państwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie*, [w:] *Państwowe Pedagogium i Szkoła Ćwiczeń w Krakowie. Z tradycji kształcenia nauczycieli*, Wydawnictwo Naukowe UP w Krakowie, Kraków 2011.
- Mauersberg S., *Sejm Nauczycielski (14–17 kwietnia 1919 r.)*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1980, t. XXIII.

- Pyter M., *Prawne zasady kształcenia nauczycieli szkół powszechnych w okresie II RP. Zagadnienia wybrane*, „Studia Iuridica Lublinensia: 2016, t. XXV, nr 2; <http://dx.doi.org/10.17951/sil.2016.25.3.783>.
- Sprawozdanie Studium Pracy Społecznej we Lwowie za rok szkolny 1935/36*, [Lwów 1936].
- Stankiewicz R., *Pedagogium*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI w.*, t. IV, red. T. Pilch, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005.
- Ślęczka R., *Nauczyciele Szkoły Ćwiczeń krakowskiego Pedagogium*, „Studia Pedagogica Ignatiana” 2016, t. 19, nr 2.

The Lviv Pedagogium between 1937 and 1939

Summary

This paper presents the functioning of the teacher's training institution which has hitherto not been the subject-matter of the literature on the history of education. It has been based upon the archive documents stored at the Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv. In it, the circumstances of establishing pedagogium, the organization of its work and the profile of teaching staff were presented. Pedagogium was a new, and representing a higher level than that of teacher's training seminar, form of teacher's training in the interwar period. It was guided by the postulate of establishing higher vocational school preparing for the job of a teacher of primary school in Poland. In the year 1928, the first three institutions of this type were established. The further development of them was stimulated by the Act of Minister Jędrzejewicz from the year 1932, abolishing teacher's training seminars, and establishing three-year pedagogical secondary schools and two-year pedagogia instead of the former. The pedagogium in Lviv was one of eleven institutions of that kind in Poland.

Keywords: teacher's training; interwar period; Lviv; pedagogium.